

dr hab. Mirosław Grusiewicz

Lublin, 4 maja 2022 r.

prof. w Katedrze Pedagogiki Kultury

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie Wydział

Pedagogiki i Psychologii

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Danuty Pietraszewskiej

Tytuł rozprawy: *Koncepcje edukacji muzycznej w Polsce w latach 1919-1939 w programach, podręcznikach metodycznych i wybranych śpiewnikach szkół powszechnych*

Promotor: dr hab. Klaudia Węc, prof. AIK

Promotor pomocniczy: dr hab. Andrzej Paweł Bieś, prof. AIK

Niniejszą recenzję przygotowano dla Rady ds. Stopni Naukowych Akademii Ignatianum w Krakowie na podstawie Uchwały tejże Rady z dnia 10 marca 2022 nr 30/2021/2022.

Stosownie do art. 13.1. Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jednolity Dz. U. z 2017 r., poz. 1789) w sposób szczególny w recenzji zwrócono uwagę na to, czy rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz czy Kandydatka wykazała się w niej ogólną wiedzą teoretyczną w dyscyplinie pedagogiki oraz czy wykazała się umiejętnością samodzielnego prowadzenia pracy naukowej.

Zgodnie zaś z § 6 ust. 4 Rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 19 stycznia 2018 roku w sprawie szczegółowego trybu i warunków przeprowadzenia czynności w przewodzie doktorskim, w postępowaniu habilitacyjnym oraz postępowaniu o nadanie tytułu profesora (Dz. U. poz. 261) recenzję napisałem po szczegółowym zapoznaniu się z tekstem przekazanego mi opracowania i zawiera ona szczegółowo uzasadnioną ocenę warunków określonych w art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r.

Recenzja zawiera: 1. refleksje wstępne i ogólne informacje o pracy, 2. ocenę

merytoryczną, w tym ocenę wartości naukowej, oryginalności i rzetelności badań, wartości naukowej poszczególnych rozdziałów, 3. ocenę poprawności redakcyjnej, układu pracy, jasności wywodów, 4. podsumowanie - uwagi krytyczne, 5. ocenę końcową.

1. Refleksje wstępne i ogólne informacje o pracy

Badania historyczne mają swoją wyjątkową specyfikę. Z jednej strony prowadząc je trudno zrobić coś źle, niewłaściwie, z drugiej nie jest łatwo na podstawie badań historycznych stworzyć dzieło znaczące. Najczęściej badacze skrupulatnie opisują pozyskane źródła, dokumentują pewien fragment rzeczywistości. Jednak niewielu tworzy autorskie interpretacje opisywanych faktów. Żeby tak się mogło stać badacz nie tylko powinien znać źródła historyczne, ale cały dorobek z danej dziedziny, doskonale orientować się we współczesnych problemach, posiadać szerokie perspektywy, bogatą wiedzę i doświadczenie. W zakresie pedagogiki muzyki znaczące dzieła opisujące historię edukacji muzycznej do tej pory udało się stworzyć Marii Przychodzińskiej, Janowi Prosnakowi oraz Violetcie Przerembskiej. Poza odpowiedzią na pytanie, czy recenzowana praca spełnia wymagane kryteria przewidziane dla uzyskania stopnia doktora nauk społecznych w dziedzinie pedagogiki, co jest podstawowe i kluczowe, intrygującym pytaniem jest również, czy Doktorantka w swojej pracy nawiązuje do dokonań wymienionych poprzedników.

Recenzowana praca liczy 417 stron (bez spisów, bibliografii i aneksu), ma logiczną strukturę i składa się z wprowadzenia, czterech rozbudowanych rozdziałów/części (w tym 16 podrozdziałów), wniosków, spisu tabel i ilustracji, bibliografii oraz aneksu.

Rozdział I - *Historyczno-filozoficzne źródła edukacji muzycznej* to opis refleksji badań i praktyki, przedstawienie tradycji edukacji muzycznej sprzed badanego okresu.

Rozdział II - *Teleologiczne i ideologiczne założenia pracy dydaktyczno-wychowawczej w szkołach powszechnych II Rzeczypospolitej* to obraz epoki międzywojnia, kultury a przede wszystkim edukacji, idei, społecznych imaginacji, doktryn które tworzyły podstawę działań szkolnych, stanowionego prawa, tworzyły relacje międzyludzkie.

¹ Przychodzińska-Kaciczak M., *Polskie koncepcje powszechnego wychowania muzycznego. Tradycje - współczesność*, Warszawa 1987.

² Prosnak J., *Polihymnia ucząca*, Warszawa, 1976.

³ Przerembska V., *Ideale wychowania w edukacji muzycznej w II Rzeczypospolitej*, Łódź 2008.

Rozdział III - *Koncepcje edukacji muzycznej w szkołach powszechnych w Polsce w latach 1919 - 1939 - analiza źródeł historycznych* stanowi opis koncepcji i praktyk edukacyjnych

realizowanych w okresie międzywojennym na podstawie analizy programów, podręczników i śpiewników szkolnych.

Rozdział IV - *Koncepcje edukacji muzycznej z okresu Drugiej Rzeczypospolitej jako źródło inspiracji dla współczesnej myśli pedagogicznej muzyki* to poszukiwanie tego co jest według Doktorantki godne naśladowania, tego co z idei i praktyk edukacyjnych analizowanego okresu zasługuje na uwagę, co dałoby się aplikować do współczesnej szkoły.

Rozprawa jest monografią o profilu historyczno-pedagogiczno-muzycznym opartą, według założeń Doktorantki, na badaniach przeprowadzonych w paradygmacie interpretatywnym. Głównym problemem badawczym jest pytanie: jakie koncepcje powszechnej edukacji muzycznej znajdują odzwierciedlenie w programach nauki, podręcznikach metodycznych i wybranych śpiewnikach szkół powszechnych publikowanych w latach 1919-1939? Do tak postawionego problemu Autorka formułuje osiem szczegółowych pytań faktograficznych.

2. Ocena merytoryczna

W rozdziale *Historyczno-filozoficzne źródła edukacji muzycznej* Doktorantka dokonuje historycznego przeglądu myśli związanych z muzyką i jej oddziaływaniem na człowieka, myśli które miały wpływ na kształt kultury i wychowania. W swoich rozważaniach głównie odnosi się do estetyki i filozofii sztuki, ale i również do rozwoju samej muzyki i teorii muzycznych. Jest to na pewno ciekawe ujęcie. Powiązanie edukacji muzycznej z dziedzinami nauk muzykologicznych o tyle jest istotne, na co zwraca uwagę Kandydatka, że do czasów odrodzenia praktyka muzyczna i edukacyjna była realizacją określonych teorii. W renesansie to się zmienia, od tego czasu teorie opisują rzeczywistość, ale niewątpliwie przemiany w samej materii muzyki, jej funkcji i znaczeń miały i mają wpływ na postrzeganie muzyki jako elementu wychowania, jak i na praktykę edukacji muzycznej. I treścią edukacji muzycznej, od analizowanych czasów antycznych po współczesność, jest teoria muzyki, nauka o muzyce oraz sama muzyka w różnych formach kontaktu, jej doświadczanie, praktykowanie. Można tu dyskutować nad celowością prymatu zawartych myśli muzykologicznych i filozoficzno-estetycznych, ale tworzą one autorskie spojrzenie, które należy ocenić pozytywnie.

Opisując historyczne źródła przemian w postrzeganiu muzyki jako istotnego czynnika kształtującego człowieka, jego sferę duchową, moralną, emocjonalną, poznawczą, społeczną, swoje rozważania umiejscawia również w perspektywie przemian myśli pedagogiczno-muzycznych. Tu niewątpliwie godnym uznania jest fakt, iż Doktorantka wychodzi poza znane i

opisywane w literaturze zagadnienia. W tym warcie odnotowania jest zwrócenie szczególnej uwagi na prekursorskie idee Jean-Jacques Rousseau, które stały się początkiem nowożytnej powszechnej edukacji muzycznej oraz Henryka Pestalozziego. W rozdziale tym, trochę wbrew własnym zapowiedziom, analizuje również koncepcje metodyczne, które swój początek miały w okresie międzywojennym, ale rozwinęły się na świecie i stały się popularne po II wojnie światowej. I o ile rytmika Emila Jaques-Dalcroze'a miała pewien wpływ na edukację muzyczną w Polsce okresu międzywojennego, to na pewno system Carla Orffa czy też Zoltana Kodaly'a nie były wtedy w Polsce powszechnie znane. Analizowany rozdział stanowi autorską propozycję naszkicowania podstaw teoretycznych, stworzenia perspektywy umiejscowienia własnych analiz edukacji międzywojnia. Zawsze tego typu analiza jest pewnym wyborem obszarów, myśli i tematów. Czy skoncentrowanie się estetycznych i muzykologicznych obszarach było słuszne w kontekście edukacji muzycznej omawianego okresu pozostawiam sprawą otwartą do dyskusji. Osobiście zabrakło mi tu myśli pedagogicznych i związanych z rozwojem systemów szkolnych na świecie, ale to opracowanie jest godne uwagi i profesjonalnie zrobione.

W rozdziale *Teleologiczne i ideologiczne założenia pracy dydaktyczno-wychowawczej w szkołach powszechnych II Rzeczypospolitej*, podobnie jak w pierwszym, tam gdzie to jest możliwe, Doktorantka nie korzysta z gotowych opracowań, ale sięga do źródeł pierwotnych. Opisując funkcjonowanie szkolnictwa powszechnego w Polsce w latach 1919-1939 przede wszystkim korzysta z aktów prawnych tamtego okresu publikowanych w Dziennikach Praw Państwa Polskiego oraz Dziennikach Urzędowych Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Rzeczypospolitej Polskiej, w tym z *Dekretu o obowiązku szkolnym z 1919 roku*, *Ustawy o tymczasowym ustroju władz szkolnych z 1920 r.*, *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1921 r.*, *Ustawy o zakładaniu i utrzymywaniu publicznych szkół powszechnych z 1922 r.*, *Ustawy o ustroju szkolnictwa z 1932 r.* czy *Ustawy Konstytucyjnej z 1935 r.*

Analizując podstawy ideologiczne edukacji omawianego okresu wiele miejsca poświęca programom szkolnym i na ich podstawie wyciąga wnioski o celach i założeniach pracy szkoły.

W rozdziale tym Doktorantka analizuje również poglądy na kształcenie i wychowanie jakie obecne były w przestrzeni publicznej II Rzeczypospolitej. Trafnie zauważa, iż cechuje je wielość i różnorodność, że obecne były myśli pedagogiki herbartowskiej, pragmatycznej, kultury czy „nowego wychowania”, ale niezależnie od nurtów i kierunków pedagogicznych naczelnym celem było ujednoczenie szkolnictwa, odbudowanie jedności narodowej, przywrócenie demokratyzacji życia. Wychowanie narodowe i państwowo-obywatelskie stanowiły podstawowe paradygmaty szkolnictwa międzywojnia, i słusznie zwraca na to uwagę

Doktorantka. Dokonana analiza jest rzetelna, nie budzi zastrzeżeń. Na pochwałę zasługuje sięganie do źródeł pierwotnych i samodzielne, twórcze oceny, interpretacje.

W Rozdziale III - *Koncepcje edukacji muzycznej w szkołach powszechnych w Polsce w latach 1919 - 1939 - analiza źródeł historycznych* Doktorantka odpowiada na kluczowy problem dotyczący koncepcji jakie legły u podstaw powszechnej edukacji muzycznej w badanym okresie historycznym. Jest on strategiczny dla pracy i w całości obejmuje 287 stron tekstu. I o ile sam tekst jest tu logicznie ułożony to strukturę rozdziału należało podzielić zgodnie z przyjętymi wskaźnikami, na analizę na podstawie programów szkolnych, podręczników metodycznych i śpiewników szkolnych, które pełniły wtedy funkcje podręczników dla uczniów. Rozdział 3.2. *Podręczniki metodyczne do nauki śpiewu* jest opracowany jako wstęp do kolejnego i nie powinien być równorzędny z 3.3. *Polskie koncepcje edukacji muzycznej*. To zdecydowanie powinien być jeden rozdział o koncepcjach edukacji muzycznej, jakie wyłaniają się na podstawie podręczników metodycznych. I autorskie koncepcje dydaktyków międzywojnia powinny znaleźć się w strukturze pracy jako podrozdziały. To jest tematem pracy, to jest kluczowy problem i to powinno być wyraźnie widoczne w strukturze, tym bardziej że zaprezentowane analizy wnoszą istotny wkład do nauki. Niezrozumiałym też jest podrozdział 3.3.1 *Gry i zabawy ze śpiewem realizowane w ramach lekcji śpiewu oraz ćwiczeń cielesnych*. Wyłamuje się z przyjętej konwencji. Raczej należało osoby rozdział poświęcić na wszystkie formy kontaktów z muzyką realizowane w szkołach analizowanego okresu, w tym i gry i zabawy, jako wstępne naświetlenie założeń organizacyjno-programowych.

We wszystkich tych obszarach Doktorantka zmierzyła się z ogromną liczbą materiałów źródłowych. Dwudziestolecie międzywojenne to okres burzliwy w idee, przemiany, reformy, to budowanie struktur, systemów państwowych i ich ciągła weryfikacja. To poszukiwanie najlepszych rozwiązań, to stałe dyskusje w obrębie specjalistów. Nie inaczej było w przypadku szkolnictwa i edukacji muzycznej. Stąd też niełatwym zadaniem było w sposób właściwy opisać i zinterpretować źródła historyczne. Warto tu odnotować, iż samych programów szkolnych - tymczasowych, właściwych, dla różnych typów szkół i dla różnych okresów obowiązywania - 15 zostało poddanych analizom merytorycznym, nie licząc tu ministerialnych instrukcji, wytycznych, statutów.

Po każdej analizie szczegółowej Doktorantka podsumowuje zebrane materiały, przybliżyła nas do odpowiedzi na postawione problemy. I należy podkreślić, że zwraca przy tym uwagę na fakty nieopisywane w literaturze. Między innymi na to, że twórcy programów szkolnych przedmiotu „śpiew” dokonywali sporych starań, aby zaadaptować ogólne zasady dydaktyczno-wychowawcze do zajęć muzycznych i programy zawierały rozbudowane

objaśnienia i wskazówki, dlaczego i jak realizować określone zasady. Zwraca też uwagę na to, iż programy, poza obowiązkowymi pieśniami, zawierały również liczne instrukcje, jak należy dobierać pieśni, jakie one powinny być, czym się charakteryzować oraz wskazania dotyczące ich wykonania, czyli w pewien sposób pełniły funkcje poradników dla nauczycieli.

W rozdziale tym zawarte są również autorskie zestawienia tabelaryczne obrazujące założenia systemowo-organizacyjno-programowe edukacji muzycznej w latach 1920-1931 oraz w latach 1931-1939, jak też tabelaryczne zestawienie koncepcji i głównych ich założeń, takich autorów jak: Witold Chrzanowski, Stanisław Kazuro, Stefan Wysocki, Władysław Gołębiowski, Tadeusz Joteyko, Julia Baranowska-Borowa, Jadwiga Wierzińska, Karol Hławiczka. Tabele te stanowią wartościowy element recenzowanej pracy.

Na uwagę zasługuje też przeprowadzona w pracy analiza 26 śpiewników szkolnych przeprowadzona zgodnie z autorską klasyfikacją uwzględniającą różne kategorie, autorów śpiewników, adresatów, etap edukacyjny, rodzaje opracowań, sposób zapisu pieśni, funkcje zbioru, podział na części i tematykę pieśni. Tu szczególną uwagę poświęca rodzajom pieśni i piosenek jakie są wprowadzane do użytku szkolnego. I to, biorąc pod uwagę przedmiot badań, jest jak najbardziej słuszne i celowe. Poza charakterystyką opisową Doktorantka wprowadza też zestawienia tabelaryczne, w których podsumowuje zebrane informacje. Te zestawienia dość dobrze oddają najważniejsze cechy analizowanych śpiewników, ich różnice i podobieństwa.

Niezmiernie interesującym jest Rozdział IV - *Koncepcje edukacji muzycznej z okresu Drugiej Rzeczypospolitej jako źródło inspiracji dla współczesnej myśli pedagogicznej muzyki*. Doktorantka wykracza w nim poza badawczo-kronikarski przekaz, poza rekonstrukcję minionych czasów, ale stara się zgromadzoną wiedzę wykorzystać do wyjaśniania współczesnych problemów edukacji muzycznej realizowanej w szkołach ogólnokształcących. Z perspektywy czasu Autorka dostrzega stałość, nierozwiązywalność pewnych problemów, jak i powtarzalność niektórych. Wskazuje również na rozwiązania, które można by było efektywnie zastosować w dniu dzisiejszym, co tym samym poświadcza aktualności koncepcji z okresu międzywojennego.

Posiłkując się badaniami innych uczonych i ich opiniami Doktorantka trafie diagnozuje obecną sytuację edukacji muzycznej i jak najbardziej trafne wnosi postulaty. Są one ostrożne i wyważone. Nie wykracza w nich poza to co wynika z udokumentowanej wiedzy i badań. Ale, co ważne, aplikując pewne rozwiązania do czasów współczesnych dostrzega różnice kulturowe, zmiany w postrzeganiu muzyki, jej doświadczania, dostrzega najistotniejsze cechy współczesnej kultury, w tym atomizację, indywidualizm i płynność, i świadomie do tych naszych czasów, do obecnej kultury transponuje myśli i zdobycze powszechnej edukacji muzycznej II

Rzeczypospolitej.

Podsumowując, należy stwierdzić, że praca opiera się na rzetelnej i szerokiej kwerendzie zbiorów archiwalnych pozyskiwanych z różnych źródeł, drukowanych, dostępnych w antykwariatach, bibliotekach, instytutach badawczych, muzeach a także dostępnych w zdigitalizowanych repozytoriach.

Doktorantka opisuje, wyjaśnia i interpretuje analizowane fakty, w sposób właściwy umieszczając je w kontekście historycznym. Oczywiście z pewnymi interpretacjami można polemizować, ale tu warto podkreślić, iż wygłaszając własne opinie nie wykracza poza zebrane materiały, jej sądy mają odniesienie w faktach, mają wymiar interpretacji naukowej i świadczą o pewnej dojrzałości badawczej.

Jako wartościowe uznaję, iż na podstawie pracy badawczej tworzy własny obraz epoki, konstruuje własną narrację historyczną, w sposób fenomenologiczny analizuje źródła, nie powiela utartych przeświadczeń, tez głoszonych przez innych naukowców. Stara się zrozumieć przyczyny i skutki opisywanych faktów. Jej interpretacje wolne są od uprzedzeń, zakorzenionych przeświadczeń.

Tok postępowania Doktorantki na wszystkich etapach pracy cechuje świadomość, która wynika ze znajomości i zrozumienia metodologii badań historycznych, jak i z wiedzy z zakresu nauk pedagogicznych.

Trafnie dobrane założenia badawcze, przyjęte metody, jak i rzetelność badawcza skutkuje tym, iż w pracy uzyskujemy wyczerpujące odpowiedzi na postawione problemy badawcze. Źródłem sukcesu jest również przyjęta procedura i ściśle jej przestrzeganie, w tym postawienie pytań badawczych na podstawie uporządkowanych źródeł ułożonych w czytelne kategorie, uwzględnianie podczas analiz kontekstu czasowego, przestrzennego i kulturowego, czy też zastosowanie w badaniach triangulacji, pozyskiwanie wiedzy z różnych źródeł.

3. Inne uwagi

Struktura pracy, za wyjątkiem tych kilku uwag wcześniej uczynionych, jest logiczna, jak i wewnętrzny układ treści jest spójny. Kilka rozdziałów można było trafniej nazwać, ale przede wszystkim struktura widoczna w spisie treści jest uboga. W tekście sporo jest śródtytułów nienumerowanych, które nie weszły do spisu, a myślę, że powinny. Spis treści pełniej powinien odpowiadać zawartości pracy.

Warte odnotowania jest, iż opisując problemy edukacji muzycznej, która ma swoją specyfikę, swoje odrębności, własne podstawy teoretyczne, badania, teorie, bogatą literaturę, nie zamyka się w jej obrębie ale przestrzeń swoich dociekań umiejscawia w szerszej perspektywie

pedagogicznej. Co jest też widoczne w literaturze przedmiotu. Na łączną liczbę 85 cytowanych artykułów i książek, tylko 26 dotyczy teorii i praktyki edukacji muzycznej, 59 to pozycje z innych nauk społecznych, głównie różnych subdyscyplin nauk pedagogicznych. Szanując ten wybór, jednocześnie należy stwierdzić, iż w zakresie pedagogiki muzyki, siłą rzeczy, nie uwzględnia Doktorantka wielu istotnych pozycji.

Wartością praca jest też język pisania. Jest on nie tylko poprawy warsztatowo, zgodny z zasadami, ale Doktorantka wykazała się dojrzałością formułowania myśli, bogatym zasobem słownictwa. Przy tym operując specjalistyczną terminologią wyraźnie da się odczuć zrozumienie zagadnień.

Jest w pracy kilka „niezręczności”, w tym sam tytuł pracy można było trochę trafniej sformułować. W przypadku opublikowania pracy proponowałbym zmienić go na *Koncepcje edukacji muzycznej w szkołach powszechnych w Polsce w latach 1919-1939 na podstawie programów, podręczników metodycznych i wybranych śpiewników* lub *Koncepcje powszechnej edukacji muzycznej w Polsce w latach 1919-1939 w programach, podręcznikach metodycznych i wybranych śpiewnikach szkolnych*.

Należałoby też poprawić zapisy nazw niektórych rozdziałów, w tym z nazwy Rozdziału IV, z „współczesnej myśli pedagogicznej muzyki” na „współczesnej myśli pedagogiki muzyki”. Ten niezbyt fortunny zwrot o „współczesnej myśli pedagogicznej muzyki” pojawia się i w teście pracy - co też należałoby poprawić. Pewną też usterką, niedopatrzaniem są kropki stawiane po niektórych śródtytułach czy też brak kropek w tytułach dwuczłonowych (nazwy tabel, rysunków).

4. Podsumowanie

Konkludując, stwierdzam, że praca jest oryginalnym dziełem, wiele wnosi do pedagogiki muzyki. Nie tylko Doktorantka w sposób autorski, na podstawie własnych analiz naświetla i przybliża problematykę edukacji muzycznej okresu międzywojennego, ale i pozyskaną wiedzę aplikuje do współczesności.

Stwierdzam również, że Doktorantka wykazała się bardzo dobrą znajomością zagadnień związanych z edukacją muzyczną i nie tylko w ujęciu historycznym, co było przedmiotem badań, ale i orientacją we współczesnych problemach pedagogiki jako nauki oraz praktyki szkolnej. Wykazała się przy tym dojrzałością myśli i ocen, dojrzałością wyciągania wniosków, argumentowania.

Stwierdzam również, że recenzowana praca świadczy o dobrym warsztacie naukowym Kandydatki. Wykazała się Ona umiejętnością prowadzenia i pisania pracy naukowej. Praca jest

bardzo wartościowa poznawczo i jest twórcza. Została napisana w sposób profesjonalny, z ciekawą narracją literacką. Gdyby nie te kilka usterek, o których piszę w recenzji, wnioskowałbym o wyróżnienie, ale gorąco namawiam, po dokonaniu pewnych korekt, do wydania pracy drukiem.

5. Ocena końcowa

Ja, niżej podpisany stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska mgr **Danuty Pietraszewskiej** spełnia warunki określone w art. 13.1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jednolity Dz. U. z 2017 r., poz. 1789) i wnioskuję do Rady ds. Stopni Naukowych Akademii Ignatianum w Krakowie o **dopuszczenie Danuty Pietraszewskiej** do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'M. G. G. G.' with a flourish at the end.